

Kees Vellekoop

10 november 1940 – 25 mei 2002

Op zaterdag 25 mei 2002, 's middags om 12.15 uur, maakte een verkeersongeluk, veroorzaakt door een hem uit de tegenovergestelde richting op de verkeerde weghelft naderende automobiliste, op brute wijze een eind aan het leven van ons medelid Kees Vellekoop. Hij was toen hij overleed eenenzestig jaar oud, en stond, zoals de psalmist het uitdrukt, midden in het leven. Nu ik hier wil pogen, zijn leven en werk in de herinnering terug te roepen, wordt de toon van mijn herdenking als vanzelf gezet door het besef van de onvoltooidheid van dit zo ruw afgebroken bestaan.

Kees Vellekoop was op 10 november 1940 in Rotterdam geboren als zoon van de musicus en muziekpedagoog Gerrit Vellekoop (1907-1984) en diens vrouw Sipkje Haagberg. De ouders hadden elkaar leren kennen in de socialistische jeugdbeweging, de AJC, en waren vervuld van het ideaal de amateurmuziek op een hoger plan te brengen. Al vroeg in de jaren dertig had Gerrit Vellekoop zich sterk gemaakt voor de blokfluit, een toentertijd in Nederland nog vrijwel onbekend instrument, waarover hij cursussen gaf en waarvoor hij veel muziek bewerkte. In 1951 zou hij met een aantal geestverwanten aan de wieg staan van de Vereniging voor Huismuziek. In het gezin van Gerrit en Sipkje Vellekoop werden drie kinderen geboren; Kees was de oudste, daarna kwamen twee meisjes. Het was een harmonisch gezin, waarin de muziek een belangrijke rol speelde. Toch werden Kees' kinder- en jeugdijaren ook overschaduwed door een medisch probleem: tengevolge van een aangeboren afwijking was zijn gehoor aan één zijde niet tot ontwikkeling gekomen. Maar gelukkig hoefde dit gebrek een gymnasiale opleiding en actieve muziekbeoefening niet in de weg te staan. Na het Gymnasium Erasmianum, waaraan hij zijn duurzame liefde voor de oude talen te danken had, besloot hij niet-tegenstaande zijn handicap te kiezen voor een studie violoncello aan het Utrechts Conservatorium, gecombineerd met een universitaire studie in de Muziekwetenschap aan de Rijksuniversiteit Utrecht. De eerste studie, waarbij de bekende cellist Carel van Leeuwen Boomkamp, die ook als viola-da-gambaspeler een grote naam had, een van zijn docenten was, zou hij in 1965 met het Staatsexamen A afsluiten; de tweede drie jaar later, met een *cum laude* afgelegd doctoraal examen.

In deze studietijd worden in aanleg lijnen zichtbaar die zijn latere leven zullen bepalen. Het Utrechtse Instituut voor Muziekwetenschap, in die jaren een kweekplaats van musicologisch en muzikaal talent, bood hem een welhaast ideale ambiance voor zijn ontlukende wetenschappelijke nieuwsgierigheid. Zijn hoogleraren, de erudiete, wijze Eduard Reeser en de sprankelende Helene

Wagenaar-Nolthenius, wisten met hun colleges zijn belangstelling voor de muziekgeschiedenis in haar volle omvang aan te wakkeren. Maar ook de praktijk kwam in ensembles van allerlei samenstelling niet te kort. Hij werd lid van de onconventionele studentenvereniging Prometheus, waar hij met gelijkgestemden een trio vormde. Met een van zijn vrienden, student in de Oude Talen, verdiepte hij zich in de muziektheorie van Pythagoras. De ‘kosmische’ samenhang tussen wiskunde en muziek zou hem levenslang blijven boeien.

Na zijn eindexamen Conservatorium kreeg hij de kans een jaar in het buitenland te studeren om zich verder te specialiseren in de oude muziek. Hij koos voor een leertijd aan de Zwitserse Schola Cantorum Basiliensis. Onder leiding van August Wenzinger was dit Bazelse instituut toentertijd het enige in Europa waar men zich toelegde op theorie en praktijk van de historische muziekbeoefening. De Schola fungeerde dan ook als een magneet voor veel van de Nederlandse pioniers op dit toen hier te lande nog nauwelijks ontgonnen terrein. Voor Kees Vellekoop is de Bazelse periode in twee opzichten verrijkend geweest: hij ontwikkelde zich tot een bedreven viola-da-gambaspeler en hij maakte zich diepgaand vertrouwd met de ideeën en methoden van Ina Lohr, een Nederlandse musicologe die aan het hoofd stond van de afdeling Haus- und Kirchenmusik. Zij was een inspirerende docente, die haar op bronnenonderzoek gebaseerde opvattingen over solmisatie, een op de elfde-eeuwse meester Guido van Arezzo teruggaand systeem van kerktoonsoorten, ook geregeld in Nederland kwam toelichten. Het onderzoek van muziekbronnen in handschriften en vroege drukken zou een van Kees’ specialiteiten worden. Tijdens zijn studie in Utrecht had hij al kennis kunnen maken met het onderzoek van een liturgisch handschrift; in Bazel leerde hij beseffen wat bronnenstudie voor consequenties kon hebben voor de uitvoering van repertoire uit het verleden.

Terug in Nederland verwierf hij een aanstelling als docent aan de muzikschool van het Amsterdams Conservatorium en bij de Stichting Verenigde Muzieklycea te Hilversum. In 1966 trouwde hij met Jos Knigge, die hij in zijn studententijd had leren kennen. Zij kregen twee dochters.

In 1968 kwam hij, aanvankelijk als faculteitsassistent, kort daarna als wetenschappelijk medewerker, in dienst bij de vakgroep Muziekwetenschap van de Rijksuniversiteit Utrecht. Een van de eerste projecten waaronder hij als musicoloog zijn schouders zette, was een editie van 87 melodieën uit het *Antwerps liedboek* uit 1544, voor deze periode een van de belangrijkste collecties wereldlijke liedteksten in het Nederlands. De melodieën waarop deze liederen zijn gezongen, zijn in de druk van 1544 niet opgenomen; voor een aanzienlijk aantal teksten kan de bijbehorende melodie worden teruggevonden in een

ongeveer gelijktijdige bundel psalmbewerkingen op wereldlijke melodieën, de eenstemmige *Souterliedekens* van 1540. Deze editie kwam tot stand in samenwerking tussen musicologen en filologen-neerlandici – een samenwerking die thans volstrekt vanzelfsprekend geworden is, maar die toentertijd nog een noviteit was. Kees Vellekoop en Helene Wagenaar-Nolthenius zorgden voor een wetenschappelijk verantwoorde editie van de melodieën; mijn toenmalige assistente Annette Hemmes-Hoogstadt en ik namen de filologische bewerking en de tekstverklaring voor onze rekening. Het boek verscheen in 1972 en werd in 1975 herdrukt.

Intussen had Kees Vellekoop ook een ander aspect van zijn talent laten zien: als instigator en dramaturg bij de realisering van historische muziektheaterproducties. Bij een uitvoering, in 1971, door studenten van universiteit en conservatorium, van de *Rappresentatione di anima, e di corpo*, een in 1600 voor het eerst in Rome uitgevoerd werk van de componist Emilio de' Cavalieri, nam hij de samenstelling van de partituur en de musicologische begeleiding op zich. De *Rappresentatione* werd in latere jaren gevolgd door een vijftal soortgelijke theaterproducties: de *Eumelio* van Agostino Agazzari (Rome 1606), *Seelewig* van Sigmund Theophil Staden (Neurenberg 1644), *Le jeu de Robin et de Marion* (Atrecht 1280), *Le jeu d'Adam* en *Suster Bertken, de wereld van een ingekluide*. In 1971 behoorde hij tot de stichters van de STIMU, de Stichting voor Muziekhistorische Uitvoeringspraktijk.

Heel veel aandacht heeft Kees Vellekoop gewijd aan de bestudering van een van de bekendste gezangen van de Latijnse Kerk, het dertiende-eeuwse *Dies irae*. Hij koos daarbij voor een sterk multidisciplinaire benadering, die zijn bevindingen inzake de overlevering, de onbekende dichter en het milieu van herkomst, de liturgische functie en de mede op symbolisch te duiden getalsverhoudingen berustende compositie in een synthese verenigde. Met veel finesse trachtte hij te bepalen aan welke poëtische en muzikale eigenschappen het effect van de sequentia, de werking ervan op de toehoorder, te danken is. Dit onderzoek resulteerde in een omvangrijk proefschrift, getiteld *Dies ire dies illa, Studien zur Frühgeschichte einer Sequenz*, waarop hij in maart 1978 promoveerde.

De promotor, Helene Wagenaar-Nolthenius, goot haar laudatio in de vorm van een geestige pastiche van het *Dies irae*. Ik kan de verleiding niet weerstaan de aanhef van haar toespraak te citeren:

*'k Heb het voorrecht, waar ik weken
gretig naar heb uitgekeken
U als eerste toe te spreken,*

*Emptor Pellium Cornelis,
nu de graad - plus cum – uw deel is
daar uw proefschrift een juweel is, [enzovoort]*

In de Utrechtse letterenfaculteit was aan het eind van de jaren zeventig een sterk samenwerkingsverband van Middeleeuwenspecialisten uit allerlei disciplines tot stand gekomen. De traditionele erfscheidingen tussen de studies (of 'opleidingen', zoals de onzalige term thans luidt) vielen weg bij gezamenlijke onderwijsprojecten, onder meer een jaarlijkse cyclus colleges over een interdisciplinair thema. Bijzonder was – ook gezien de landelijke en internationale gewoonten op dit punt – dat de deelnemende docenten elkaars colleges en werkgroepen steeds bijwoonden en na afloop met elkaar in discussie gingen. Aan het ontwerpen en tot uitvoering brengen van deze themacycli heeft Kees Vellekoop essentiële bijdragen geleverd. Tot artikelen omgewerkt, werden de colleges later gebundeld in de opeenvolgende delen van de serie Utrechtse bijdragen tot de mediëvistiek. Samen met zijn vriend, de romanist René Stuij, heeft hij met voorbeeldige zorgvuldigheid van vrijwel alle delen in deze reeks de redactie gevoerd.

Zijn activiteiten in het kader van de interdisciplinaire mediëvistiek, in Utrecht en daarbuiten, brachten mee dat hij zich als auteur ging bewegen op een zeer breed veld van muziekwetenschap. Zo publiceerde hij over middeleeuwse muziekinstrumenten, over de melodieën van de troubadourlyriek, over het genre van de *estampie*, over de rol van muziek bij de heiligenverering, over de historische uitvoeringspraktijk van muziek, en over de zogenaamde 'streepjesnotatie' in het Gruuthuse-handschrift. Dit laatste onderwerp, waaraan hij in 1984 samen met de musicoloog Jan van Biezen een eerste studie wijdde, zou hem tot het eind van zijn leven blijven fascineren.

Erkenning voor zijn verdiensten op wetenschappelijk terrein bleef niet uit. In 1989 werd hij benoemd tot lid van de afdeling Letterkunde van de KNAW. Vier jaar later volgde zijn benoeming tot hoogleraar in de Muziekgeschiedenis vóór 1600 aan de Utrechtse universiteit. Op 7 april 1994 wijdde hij zijn inaugurele rede aan een vraag die hem sinds de tijd van zijn promotieonderzoek, en misschien ook sinds lang daarvoor, was blijven intrigeren: hoe komt het eigenlijk dat muziek de gevoelens van luisteraars zo diep kan raken? De titel ervan had hij van Isidorus van Sevilla geleend: *Musica movet affectus*.

Al in het midden van de jaren tachtig had Kees Vellekoop zijn aandacht gericht op liturgische handschriften en hun betekenis voor de muziekgeschiedenis van de Middeleeuwen. Dit bracht hem onder meer in contact met de Amerikaanse musicoloog Calvin Bower, met wie hij zowel aan de universiteit van Notre Dame (Indiana) als in Utrecht vruchtbaar samenwerkte. Geleidelijk spitste zijn interesse zich toe op de Ordinarius van de Utrechtse kapittelkerk van Sinte-Marie, een handschrift waarin als in een draaiboek de complete liturgie van deze middeleeuwse kerk was opgetekend, inclusief de beginwoorden van de honderden gezangen die daarbij tot klinken moesten worden gebracht. Mede dankzij een studiejaar in het NIAS slaagde hij erin de editie van deze ordinarius af te ronden, in samenwerking met de codicologe Gisela Gerritsen-Geywitz en met Bouke-Jan van der Veen, die voor de omvangrijke indices tekende. Het boek verscheen in 1996. Een volgend project, de editie van de Ordinarius van Oudmunster, waarin de liturgie van de oudste collegiale kerk van het bisdom Utrecht wordt beschreven, liet hij bij zijn overlijden onvoltooid achter.

Ook in een ander opzicht is de betrekkelijk korte hoogleraarstijd van Kees Vellekoop als een vruchtbare periode te kenschetsen. Niet minder dan twaalf promovendi wist hij als promotor (respectievelijk als tweede promotor of als co-promotor) tot de eindstreep te brengen. De promoties van een zestal andere discipelen lagen toen hij stierf nog in een hoopvol verschiep. Veel van zijn leerlingen zullen met warmte terugdenken aan de altijd even kritische als bemoedigende opmerkingen die hij met een stompje potlood in minuscuul schrift in de marges van hun manuscripten placht te noteren.

De eigenschappen die Kees Vellekoop tot een succesvol leermeester maakten – zijn onnadrukkelijke, maar zeer effectieve inspiratie, zijn wijze tact en zijn onuitputtelijk geduld – maakten hem ook zeer geschikt voor de vervulling van bestuurlijke functies. Hij straalde een innerlijke rust uit die hem in staat stelde lastige knopen in het menselijk verkeer te ontwarren. Jarenlang was hij voorzitter van zijn vakgroep. De KNAW is hem onder meer dankbaar voor zijn lidmaatschap van de Commissie Geesteswetenschappen, van de jury van de Heinekenprijs voor de historische wetenschappen, en van het bestuur van het Gonda-Fonds.

Het heeft velen verbaasd te vernemen dat deze bij uitstek zachtmoedige man zijn favoriete ontspanning vond in het rijden op een motorfiets. Wie hem beter kende en begreep hoe intens hij ervan genoot met een kalm gangetje door het landschap te tuffen, die besepte dat het hem hierbij om iets totaal anders ging dan het machovertoon van de met zwart leer overtrokken jakkerende snelheidsmaniakken.

On a cycle the frame is gone. You're completely in contact with it all. You're in the scene, not just watching it anymore, and the sense of presence is overwhelming.

Dit citaat is afkomstig uit een filosofische roman van Robert M. Pirsig, *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance*, een boek dat hem dierbaar was.

In meimaand van het jaar 2002 maakte hij met zijn vrouw een busreis door Zuid-Italië en Sicilië. Het landschap, de middeleeuwse kerken en de Griekse tempels, zij ondergingen het als een openbaring. Kees had daarbij, zoals hij aan een vriend vertelde, het gevoel gehad, 'dat alles nu op zijn plaats viel'. Enkele dagen later startte hij zijn motor om op weg te gaan naar zijn bejaarde moeder, aan wie hij de foto's van de Italiëreis wilde laten zien. Het zou zijn laatste tocht worden.

Ik eindig met vier versregels uit het Gruuthuse-handschrift waarover ik zo vaak met hem heb gepraat. Het is het begin van het zogenaamde 'Tweede Egidiuslied', een elegie bij de dood van een musicus:

*O cranc onseker broosch engien,
Snee of glas als dijn nature,
Niet en sech: 'Dit sal gheskien',
Want dune hebs morghen tijt no ure.*

Een door Joost van Gemert opgestelde chronologische lijst van Kees Vellekoops publicaties, inclusief de theaterproducties waarbij hij betrokken is geweest, is opgenomen in de bundel *Meer dan muziek alleen, In memoriam Kees Vellekoop*, onder redactie van R.E.V. Stuip (Hilversum: Verloren, 2004), pp.13-29.